

До спеціалізованої вченої ради
Д 26.007.01 у Національній академії
внутрішніх справ ДП-680, м. Київ,
пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора Токарської
Антоніни Семенівни на дисертацію Кушакової-Костицької Наталії
Вадимівни на тему «Філософсько-правові засади становлення і розвитку
інформаційного суспільства в Україні», подану на здобуття наукового
ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія
права

Дисертаційна робота Наталії Вадимівни Кушакової-Костицької,
виконана в межах тематики наукових досліджень Національної академії
внутрішніх справ та кафедральної теми наукових досліджень «Філософські
та методологічні проблеми правознавства та правоохоронної діяльності»,
присвячена філософсько-правовій концептуалізації становлення
інформаційного суспільства в Україні. Актуальність зазначеної тематики
представлена, насамперед тим, що свобода інформації та нові
правовідносини, які виникають в умовах розвитку інформаційного
суспільства, дедалі більше стають однією з найбільш цікавих та важливих
проблем сучасності.

Дійсно в ХХІ ст., в період трансформації технократичного суспільства
в інформаційне, питання правового регулювання інформації, встановлення
меж такого регулювання чи, як передбачають деякі футурологи, правова
саморегуляція інформаційного співтовариства, стають принциповими для
подальшого розвитку цивілізації. На особливу увагу в цьому контексті
заслужують питання, пов'язані з гарантіями реалізації і захистом
інформаційних прав людини, визначенням характеру інформації, на яку
громадяни мають право.

Вх. №		ВДСД НАВС	
09	3532	20	19 р.
кількість аркушів:			
осн. дск.	9	додаток	—

Не менш актуальним залишається вироблення оптимальних моделей регулювання глобальної мережі Інтернет, яка фактично є «світом без кордонів», з урахуванням як етичної складової проблеми, так і правової. Залишається відкритою й проблема вільного інформаційного обміну людей в цьому середовищі, зокрема в Україні. При цьому треба чітко усвідомлювати, що не розуміючи і не знаючи передісторію питання, неможливо дати йому правильну оцінку і прогнозувати подальший розвиток або стагнацію інформаційної цивілізації (якщо існуючий стан речей можна визначити як «цивілізація» взагалі). У зв'язку з цим автор у роботі простежує, як людство поступово розширило поняття свободи слова, друку, розвинуло його до формулювання «свобода інформації» та «свобода самовираження», відмінило цензуру, закріпило право на інформацію в національних конституціях, численних міжнародних правових актах і, в результаті, розглядає сьогодні свободу інформації як міру демократичності та цивілізованості суспільства в цілому і запоруку подальшого формування інформаційного суспільства.

Очевидно, що при вивченні форм, структури, різних моделей інформаційного суспільства, його особливостей функціонування в різних правових системах особливе значення відіграє міждисциплінарний підхід, інтеграція різноманітних наукових дисциплін. Саме така застосована дисертантом методологічна стратегія міждисциплінарного та інтегративного підходу на стику філософії, правознавства, соціології, інформатики, психології тощо надала можливість гарантувати об'єктивне розуміння тих процесів, які сприяють збалансуванню інтересів індивіда, окремих соціальних груп та соціуму при використанні інформаційного простору.

Важливим при дослідженні проблем інформаційного суспільства, як підкреслює автор, є також визначення його основних понять і цінностей (таких, наприклад, як інформація, інформаційне суспільство, віртуальне суспільство, Інтернет, інформаційна послуга, інформаційна безпека тощо), його ознак і специфіки формування групової та індивідуальної свідомості в інформаційну еру.

Крім того, у дисертації акцентується увага на тому, що сьогодні виникають нові галузі права з урахуванням не тільки інформаційної специфіки, а й нинішнього глобального та інтегративного характеру права під впливом різних галузей науки: гуманітарних, точних, природознавчих (наприклад, правова статистика, юридична психологія, юридична деонтологія, юридична педагогіка тощо).

До позитивних аспектів дисертаційного дослідження слід також віднести авторський підхід до вивчення однієї з важливих рис сучасного інформаційного суспільства у контексті формування засад нової наукової галузі на єдиній фундаментальній основі – інформаціології, яку розглядається як загальна методологія, мета-мова для вчених, фахівців, державних та громадських діячів.

Слід підкреслити, що автор ретельно досліджує філософсько-правові проблеми регулювання вітчизняної віртуальної юриспруденції та робить висновок, що незважаючи на низку наукових розробок, присвячених інформаційному суспільству в Україні, в тому числі юридичного характеру, системних і комплексних наукових досліджень у цьому напрямі ще майже не проводилося, а окремі публікації на цю тему носять епізодичний і вузько спрямований характер, що визначає необхідність цілісного філософсько-правового осмислення феномену «інформаційного суспільства» в умовах українського соціуму. На думку автора, саме філософсько-правовий підхід дає змогу інтегрувати знання в галузі гуманітарних і точних наук, з одного боку, і служить певним «містком» між фундаментальною наукою і юриспруденцією – з іншого. У свою чергу, теоретична частина цієї роботи забезпечує базу для вироблення спеціальних законодавчих норм та правових положень.

Наголошується, що важливим напрямом розвитку держави є розвиток електронного урядування (е-урядування) як сучасної і нової форми організації управління державою. У цьому контексті важливою причиною відставання України щодо запровадження е-урядування, на думку автора, є

значна доля корупційної складової у діяльності органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, недостатній рівень комп'ютерної грамотності населення.

Можна погодитися з дисертантом, що незважаючи на очевидні позитивні риси сучасного інформаційного суспільства, його подальша трансформація в наступну, очікувану ще недавно фазу – суспільство знань – відкладається на невизначене майбутнє. Основними факторами, які стали перепорою на цьому шляху, є недостатній рівень культури значної частини ІТ-користувачів (у тому числі й правової культури) та традиційне для людства використання досягнень науки і техніки не для загального блага, тобто не за їх прямим призначенням, а насамперед у військових цілях.

Навіть навпаки, стверджує дисертант, як загальну тенденцію щодо подальшої трансформації інформаційного суспільства можна визначити його певний регрес. Розвиток інформаційних технологій призвів до наступного етапу – появи ІКТ (інформаційно-комунікативних технологій) і, відповідно, поступового переродження інформаційного суспільства в *медійне*, яке, на відміну від інформаційного, орієнтується не на об'єктивну інформацію, а на відповідним чином структуровані та презентовані факти і оціночні судження. Вони поширюються мас-медіа для споживання на кшталт будь-якого товару, у тому числі з метою маніпулювання суспільною та індивідуальною свідомістю. У такому медійному суспільстві різниця між поняттями «інформація», «дезінформація», «дифамація» стає непринциповою, вони відіграють роль «і хліба, і видовищ» одночасно. Мас-медіа та їхній інформаційна продукція (content), як зазначає дисертант, вочевидь, поглинули сьогодні потребу значної кількості громадян в отриманні фундаментальних знань.

До позитивних аспектів дисертаційної роботи слід віднести те, що висновки та рекомендації щодо удосконалення філософсько-правових вимірів вітчизняного інформаційного суспільства ґрунтуються на ретельному та змістовному аналізі досвіду не тільки найбільш технологічно розвинутих

країн, а й тих, які порівняно недавно приєдналися до світового інформаційного простору.

Не менш ретельно було здійснено філософське обґрунтування функціонування інформаційного суспільства за просторово-часовими характеристиками. У дисертації, на наш погляд, вдало поєднано думки видатних філософів античності та Середньовіччя з науковими концепціями та філософсько-правовими поглядами сучасних вчених і практиків у галузі інформаційних технологій Європи, Америки, Азії, Австралії.

Автор, спираючись на результати ретельного та значного за обсягом аналітичного узагальнення зарубіжного досвіду, обґрунтував свої наукові позиції з ключових питань функціонування вітчизняного інформаційного суспільства та його місця у всесвітньому інформаційному просторі, зокрема:

визначено поняття, зміст і структуру інформаційного суспільства, його відмінностей від аналогічних ознак суспільства знань;

розкрито філософсько-правову природу інформаційного суспільства в контексті його історичного розвитку;

висвітлено місце та роль інформаційного суспільства в загальнодержавному механізмі захисту конституційних прав людини;

проаналізовано гарантії реалізації завдань та принципів інформаційної діяльності;

обґрунтовано необхідність і запропоновано напрями правового регулювання інформаційної мережі Інтернет як одного з універсальних сучасних засобів реалізації права на інформацію;

запропоновано зміни і доповнення до чинного законодавства в цій галузі.

Крім цього, висновки дисертації містять загальні результати дослідження, до основних з яких, на наш погляд, слід віднести:

- визначено, що особливістю інформаційного суспільства є синтез та інтеграція науки, філософії, релігії та мистецтва, апогеєм яких повинне стати створення глобальної наднаціональної ідеології функціонування Інтернету

(на зразок етичних кодексів, які регулювали б принципи діяльності мережі, визначали правила поведінки в ній поза державними межами і корелювали з світоглядним рівнем її користувачів);

- обґрунтовано, що інформаційному суспільству в цілому іманентне застосування етичних норм і кодексів, а не законодавчо закріплені норми поведінки. Чим вищий рівень суспільної моралі, рівень суспільної свідомості, тим менше потреби у юриспруденції як такій, тобто спостерігається тенденція саморегулювання суспільних відносин, в тому числі — правовідносин, і на рівні державного інформаційного простору, і на рівні глобального;

- наголошено, що з огляду на інформатизацію суспільства, інтеграцію і диференціацію наукових знань, на перетині філософії права, юриспруденції та інформатики виникає нова дуалістична сфера наукового знання — інформаційне право, а також взаємопов'язані з нею нові наукові напрями: Інтернет-право, комп'ютерне право, міжнародне право телекомунікацій, правова інформатика.

Водночас, у висновках автор звертає увагу й на певні ознаки утопічності ідеології інформаційного суспільства, які насамперед, вбачаються в її основному постулаті: завдяки використанню інформаційно-комунікативних технологій має утворюватися нова парадигма взаємних відносин між державою і громадянином, що буде ґрунтуватися на принципі комплексного підходу до інтеграції різних галузей знань і сфер діяльності соціуму, з урахуванням інтересів особистості, суспільства і держави. На теоретичному рівні це видається цілком логічним, але історичний досвід генезису людської цивілізації засвідчує, — неможливим для реалізації на практиці.

Використаний Н. В. Кушаковою-Костицькою методологічний підхід, який полягає в поєднанні позитивістського та *jus*-натуралістичного підходу до трактування правової реальності, створює умови для взаємозв'язку та взаємозбагачення науки і практики. Застосовано комплекс взаємопов'язаних

філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів, зокрема: проблемно-хронологічний, діалектичний, аксіологічний, системно-функціональний, історико-порівняльний, порівняльно-правовий, герменевтичний, логіко-юридичний. Тому можна стверджувати, що сформульована автором мета дисертації – визначення філософсько-правових засад розвитку інформаційного суспільства в Україні, а також основних рис, особливостей розвитку та характеру впливу інформаційного суспільства на український соціум – досягнута.

Разом з тим, слід вказати на ті моменти, які можуть стати предметом дискусії на захисті дисертації.

І. Автор визначає в якості характерних ознак юриспруденції, що стали наслідками підвищення ролі інформації у суспільстві та розвитку інформаційних технологій наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.: підвищення рівня інформованості кожного індивіда, що, в свою чергу, сприяє підвищенню рівня його правової свідомості; отримання завдяки інформаційним технологіям можливості інтерактивного сітьового спілкування і вирішення багатьох юридичних операцій віртуально (підрозділ 4.1.).

Однак загальновідомо, що юриспруденція – це комплексна суспільна наука, система знань про об'єктивні закономірності (необхідності) і випадковості виникнення, розвитку і функціонування права і держави в структурній єдності їх місця і ролі в суспільному житті. Історично як самостійна галузь суспільствознавства юриспруденція виникла в Стародавньому Римі: наприкінці IV – початку III ст. до н. е. з'явився сам термін «юриспруденція», а до початку I ст. до н. е. відбулося її оформлення як системи володіння знаннями, вміннями і навичками професійно-юридичної майстерності.

Тому вбачається, що у зазначеному підрозділі йдеться не про юриспруденцію як комплексну суспільну науку, а про можливості

застосування досягнень інформаційних технологій у соціальному процесі формування правосвідомості та у практиці правозастосування.

2. У п. 3 висновків зазначається, що «...сучасна цивілізація носить, переважно, технократичний характер, завдяки чому економічна і політична складові застосування інформаційних технологій переважають духовну та морально-етичну. Це поглиблює наявні тенденції загального занепаду культури та духовних цінностей на тлі культивування насильства, прагматизму, розвитку кібернетичної злочинності, тощо. Гуманітарна сфера за відсутності сучасної, зрозумілої загалу, адекватної вимогам часу ідеології все більше поступається споживацтву та утилітарним цінностям, відіграє все меншу роль у суспільстві...».

На наш погляд, це певною мірою не узгоджується з п. 4 висновків, у якому йдеться про те, що «...в постіндустріальному суспільстві відбувається зрушення базових цінностей – зменшується значення інструментальної раціональності, натомість, починають переважати цінності постмодерну: права, свободи та законні інтереси особистості».

3. Слід звернути також увагу й на те, що при висвітленні новизни результатів дисертаційної роботи у четвертій тезі зазначено: «...обґрунтовано філософсько-світоглядне підґрунтя впливу особливостей інформаційного суспільства на масову свідомість: через посередництво інформаційних технологій у свідомість індивідів впроваджується певний набір постулатів, вигідних даному конкретному суспільству». На наш погляд, слід було висловитися точніше: йдеться не про вигідність зазначених постулатів суспільству, а про їх вигідність власникам джерел інформації.

Однак в цілому, незважаючи на окремі зауваження, слід відзначити, що дисертаційна робота виконана на високому науково-теоретичному рівні, а висновки і пропозиції автора заслуговують на увагу та можуть бути використані при розробці концептуальних засад подальшого розвитку вітчизняного інформаційного суспільства як на філософсько-правовому, так і на законодавчому рівнях.

Вважаю, що за актуальністю, ступенем новизни, науково-практичною значимістю обґрунтованих результатів дисертація «Філософсько-правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні» відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор Наталія Вадимівна Кушакова-Костицька заслуговує присвоєння вченого ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12. – філософія права.

Офіційний опонент,
професор кафедри теорії та філософії права
Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор

 А. С. Токарська

*Підпис Токарської А.С.
підтверджую*

*Вчений секретар НУ «Львівська політехніка»
О. Б. Бринюк*

